SVENSKLÄRARES MÖJLIGHETER TILL VAL AV LÄROMEDEL

Avancerad nivå
Pedagogiskt arbete

Diana Mårtensson

HÖGSKOLAN I BORÅS

Program: Ämneslärarprogrammet med inriktning mot arbete i grundskolans årskurs 7-9
Svensk titel: Svensklärares möjligheter till val av läromedel
Engelsk titel: Swedish language teacher´s possibilities for choosing teaching materials
Utgivningsår: 2024
Författare: Diana Mårtensson
Handledare: Johanna Mellén och Per Ahlström
Examinator: Anita Norlund
Nyckelord: Läromedel, digitalisering, handlingsutrymme, resurser

---

Sammanfattning

Syftet med denna studie är att undersöka svensklärares handlingsutrymme i förhållande till val av läromedel i sin undervisning. Uppsatsen utreder huruvida lärare upplever att de själva och tillsammans med kollegor kan påverka vilka läromedel som köps in och används på skolorna där de arbetar. Det har även undersökts om det finns några större skillnader mellan analoga och digitala läromedel i frågan. För undersökningens syfte skickades en enkät ut där svensklärare runt om i landet fick besvara olika påståenden om hur de upplever sig delaktiga i valen av läromedel samt om de upplever att det finns tillräckliga resurser och tillgång till läromedel på arbetsplatsen. Resultatet av studien visar att många lärare håller med om att de är med och påverkar vilka läromedel som ska finnas på arbetsplatsen men att det kan brista resursmässigt. Det framgår även att det finns vissa skillnader mellan de digitala och de analoga läromedlen i fråga om prioritering från ledning samt tillgång på arbetsplatsen.

INNEHÅLL

INLEDNING **3**

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING **4**

BEGREPP **4**

TIDIGARE FORSKNING **5**

Lärares handlingsutrymme 5

Resurser och tillgång 6

Styrning 6

METOD **7**

RESULTAT **8**

Kartläggning av variabler 8

Samband mellan variablerna 9

Skillnader mellan analoga och digitala läromedel 13

DISKUSSION **14**

Slutsats 15

REFERENSER ..... **- 1 -**

INLEDNING

Lärare har ett stort ansvar när det kommer till att utbilda elever. De kommer ut i arbetslivet med en utbildning och en bred kunskapsbas som ska ligga till grund för elevernas undervisning. Man kan då anta att lärarna är de som sitter på kompetensen om vad som är bra undervisning för eleverna. Med ständigt nya direktiv, reformer och förutsättningar från skolpolitiker blir dock lärarens roll mer pressad. En legitimerad lärare gör ämnesdidaktiska val när hen planerar sin undervisning. Vem/vilka ska lära sig, vad ska de lära sig och hur ska de lära sig. Läraren besitter kunskaper utifrån sin utbildning att kunna göra en ämnesdidaktisk planering och därför är det viktigt att de har möjlighet att göra val och ta beslut gällande de läromedel som används i undervisningen. För att lärare ska kunna utöva sin autonomi inom sin profession är möjligheten till att göra läromedelsval en viktig del vare sig hen vill arbeta med digitala eller analoga läromedel. I dagens skola har digitaliseringen prioriterats och det kan vara svårt att få tillgång till de analoga läromedel som önskas. I denna studie undersöks svensklärares möjligheter att påverka val av läromedel och vilka faktorer som påverkar dessa möjligheter.

Skolminister Lotta Edholm uppger i en debattartikel (2022) att digitaliseringen i skolan har fått den fysiska läroboken att prioriteras bort i för stor utsträckning. Det har funnits en okritisk hållning till digitaliseringen i skolan och det har ansetts som bra oavsett innehåll. Forskning visar dock att det finns mycket fördelar med den fysiska läroboken. Clinton (2019) visar i sin studie att läsning på papper kan vara bättre i frågan om utförande och effektivitet. Hon menar även att det finns större risk för *mind wandering,* alltså förlorat fokus, vid läsning på skärm. Dessutom skulle läsförståelsen vara något sämre vid läsning av förklarande texter när man läste på skärm men utan större skillnad för narrativa texter. Även en annan studie utförd av Delgado, Vargas, Ackerman och Salmerón (2018) visar på att läsförståelsen är något sämre vid läsning på skärm. Samtidigt uppger dock var tredje lärare att de inte kan köpa in de analoga läromedel de behöver i sin undervisning, detta visar en studie från Läromedelsförfattarna (2020). En svensklärare på en högstadieskola i Kramfors utrycker att hon upplever att skrivförmågorna försämras hos elever och nämner digitaliseringen som en potentiell orsak eftersom eleverna inte längre skriver för hand utan i större utsträckning använder sig av datorer (Nejman, 2020). Hon menar att finmotoriken försämras hos eleverna vilket orsakar att även andra ämnen som bild och slöjd påverkas negativt. Handkirurgen Göran Lundgren bekräftar i en artikel från 2022 att handskrivning bland annat påverkar finmotoriken som är betydelsefull för precisionsrörelser och greppförmåga (Ruin, 2022).

Idén till denna studie växte fram från min upplevelse ute på en skola där jag hade VFU. På denna skola var resurserna små och det fanns ont om läromedel och skönlitteratur. Under ämneskonferenser togs det upp vilka läromedel som önskades köpas in till skolan. Här nämndes enbart analoga läromedel. Svensklärarna hade tillgång till Gleerups online i sin undervisning och uttryckte att vissa delar av det digitala materialet var bra och användes men vissa andra delar ansågs mindre bra. Lärarna var överens om att de önskade andra läroböcker men också om att tillgången till skönlitteratur på skolan var bristande och det behövde prioriteras att köpas in. Mycket material kopierades upp i häften som delades ut till eleverna och det kopierade materialet delades lärare emellan. Det upplevdes som krävande att planera lektioner med det bristande materialet och i hög grad användes endast kortare kopierade texter som noveller och utdrag ur romaner. Mycket kopierat material är inte ovanligt att se i skolan och därav väcktes idén till studien. I en artikel från 2021 berättar en lärare om problematiken med att kopiera material till undervisningen. Han menar att det påverkar lärarna negativt och orsakar mycket stress. Dessutom är det i många fall inte heller tillåtet men görs ändå på grund av bristande resurser och material. Han skriver att han nästan hoppas bli anmäld för kopieringen för att en

debatt ska väckas om hur lärare tvingas att bryta mot lagen för att kunna bedriva sin undervisning (Olsson, 2021).

Korsell (2007) tar upp att lärare ibland även väljer bort det material som finns på skolan eftersom det inte går i linje med deras pedagogiska grundsyn eller tar upp de ämnen som eleverna behöver lära sig. Dessa lärare behöver då ägna sig åt att producera eget undervisningsmaterial vilket ibland leder till otillåten kopiering och plagiat precis som tidigare nämnt. Dessutom finns det forskning som ifrågasätter kvalitén på lärarproducerade läromedel (Skolinspektionen, 2021). Ekelund (2021) skriver i sin debattartikel att en del av problematiken med att kopiera material är att den tid som läggs på detta hade kunnat läggas på handledning av elever, planering av undervisning eller uppföljning av lektioner. Han menar att det man sparar in i pengar genom att inte köpa in läromedel förlorar man i arbetstid för lärarna. Tid är dessutom en resurs som behövs för att lärare ska ha möjlighet att välja och granska läromedel till sin undervisning. Med denna studie vill jag därför ta reda på huruvida svensklärare på högstadiet upplever att de har möjligheter och förutsättningar att välja de läromedel de vill ha i sin undervisning.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Syftet med studien är att undersöka i vilken utsträckning svensklärare är med och påverkar valen av de läromedel som ska finnas och köpas in på arbetsplatsen. Dessutom undersöks det om det finns skillnader mellan digitala och analoga läromedel i frågan om valmöjligheter och tillgång. För att ta reda på detta ställs följande frågor:

- Upplever svensklärare i högstadiet att de är med och påverkar vilket material som ska finnas på skolan där de arbetar?
- Vad påverkar lärarnas handlingsutrymme i frågan om läromedel?
- Har lärare tillgång till det material som behövs i undervisningen?
- Finns det skillnader mellan digitala och analoga läromedel i frågan om val och tillgång?

BEGREPP

Det finns ingen officiellt fastställd definition av begreppet läromedel och därför vill jag här definiera vad jag menar när jag talar om läromedel i denna uppsats. Till att börja med gör jag skillnad på analoga och digitala läromedel. I denna uppsats omfattar termen analoga läromedel alla material som finns i fysisk form. Detta inkluderar tryckta läroböcker som används i svenskämnet, vilka kan täcka ämnen som olika texttyper, deras användning och skrivtekniker samt olika skönlitterära genrer och exempeltexter. Skönlitterära böcker klassificeras också som analoga läromedel. Vidare omfattar denna kategori även faktaböcker och tryckta uppslagsverk.

När jag talar om digitala läromedel så talar jag inte om de digitala verktygen, så som datorer och surfplattor utan om det innehåll vi kan nå genom dessa verktyg. Ett exempel på digitalt läromedel är bland annat Gleerups lärportal online, som är en plattform där man kan få tillgång till digitala läromedel, och andra liknande verktyg som finns tillgängligt för skolor. Även nationalencyklopedins uppslagsverk online går under kategorin digitalt läromedel likväl som andra informationssökningsverktyg online. Det finns en uppsjö av sidor och material som går att nås genom digitala verktyg och en stor del av dessa kategoriseras som digitala läromedel.

TIDIGARE FORSKNING

Lärares handlingsutrymme

Lärare är i stor utsträckning autonoma i sin yrkesroll även om de har ramar att förhålla sig till i fråga om undervisningens innehåll. Wermke och Andréasson (2018) menar att skolsystemets organisering och ramar kan bidra till lärares autonomi. Trots att det finns vissa fasta ramar, så som ämnesinnehåll i läroplanen finns det stora friheter och möjligheter till att bland annat välja arbetsmetoder och undervisningsmaterial, möjlighet att organisera sin tid och utveckla sin läraridentitet. Lärares handlingsutrymme kan även jämföras med det engelska uttrycket *teacher's agency*. Det beskrivs som en lärares professionella förmåga att fatta fria och självständiga beslut (Watson et al. 2022). En lärares förmåga att utöva *teacher agency* relaterar till den grad de identifierar sig med skolans värderingar och den roll de har i skolan. Med andra ord kan skolsystemets organisering betraktas som ett hjälpmedel för lärares handlingsutrymme. Wermke och Andréasson (2018) menar att lärarprofessionen och skolorganisationen måste förstås som att de kompletterar varandra.

Mellan de båda läroplansreformerna 1994 och 2011 har regleringen förstärkts i läroplanen på två viktiga punkter: val av innehåll och bedömning av kunskapsutveckling. Detta har lett till att lärares handlingsutrymme har minskat menar Wahlström (2018). Hon påpekar att bedömningsanvisningar och nationella prov kan uppfattas som ett stöd och en trygghet för lärare men att en för omfattande reglering av undervisningens innehåll och kunskapsbedömning kan inskränka lärarnas handlingsutrymme. I stället för att bedriva sin undervisning i överensstämmelse med läroplanen kan det bli så att lärare bedriver sin undervisning så att den verkställer det som står i läroplanen. Ur ett annat perspektiv skulle lärares handlingsutrymme i den detaljreglerade och resultatstyrda skolan i stället kunna uppfattas som större menar Jarl (2018). Detta på grund av att politiker inte längre visar intresse i att följa upp resultaten i skolan utan utgår från att lärarna följer de styrdokument som finns, vilket lämnar ett handlingsutrymme för lärarna.

I en översikt över skolreformer de senaste 25 åren betonar Stenlås (2011) att den svenska skolan har rört sig emot vad som kallas *new professionalism*. Detta begrepp innebär att yrkesutövare blir mer ansvariga gentemot externa aktörer som statliga organ eller ledning. Det innebär att deras arbete granskas och utvärderas genom till exempel mätbara resultat. I *new professionalism* blir lärares autonomi begränsad. Stenlås menar att lärare förväntas vara utbildade och certifierade men att det inte betyder att man förlitar sig på deras expertis och yrkesskicklighet för att styra verksamheten. Det sker i stället genom management, valfrihet för kunder, standardisering, uppföljning och utvärdering. Lärarnas autonomi påverkas alltså av reformpolitiken på så sätt att de behöver förhålla sig till striktare riktlinjer snarare än sin egen kunskapsbas och professionalism. Wermke och Forsberg (2017) konstaterar också att svenska lärares autonomi har begränsats genom åren till följd av skolreformer och standardisering men poängterar att autonomi är ett komplext begrepp och att det finns flera aspekter som behöver beaktas. De skiljer på *service autonomy*, där lärarna anpassar sitt arbete till externa krav och riktlinjer och *institutional autonomy*, som avser skolans och lärarnas frihet att organisera sin verksamhet inom en mer övergripande organisatorisk ram. Författarna menar att båda former av autonomi har begränsats men att lärare fortfarande behåller viss grad av autonomi när det gäller valet av undervisningsmetoder, även om de måste följa externa riktlinjer och mål. Denna autonomi kommer till uttryck i hur lärare tillämpar olika metoder för att uppnå de uppsatta målen. På samma sätt innebär det att valet av läromedel till stor del fortfarande är i lärarnas

händer, eftersom detta val ofta kan ses som den pedagogiska metod som läraren väljer att använda.

Resurser och tillgång

I en enkätundersökning gjord av Föreningen Svenska Läromedel (FSL) framgår det att en stor majoritet av lärare anser att de är med och påverkar val och inköp av läromedel på sin arbetsplats skriver Englund (2006). Englund tar även upp att ämneskonferenser är det forum där val av läromedel i störst grad lyfts samt att skolans resurser är avgörande för valet av läromedel. En liknande rapport ges av Juhlin Svensson (2000) vars undersökning visar att lärare i gymnasieskolans val begränsas av skolans resurser och en gemensam lärobok till eleverna väljs ut på ämneskonferenser. Juhlin Svensson (2000) menar att dessa läroböcker sedan vanligen används i flera år. Detta tyder på att lärare i stort är med och påverkar de beslut som fattas gällande läromedel i skolan men begränsas av resurser och därmed inte kan välja helt fritt vilket material de ska använda i sin undervisning. En rapport utförd av Läromedelsförfattarna (2020) visar att närmare 30 procent av lärare inte kan köpa in det nödvändigaste undervisningsmaterialet eller något alls på grund av bristande resurser. 24 procent uppger att det inte finns pengar till analoga läromedel och 37 procent uppger att det inte finns pengar till digitala läromedel. En majoritet av de tillfrågade rektorerna uppger att de har behövt minska budget för läromedelsinköp. Flera undersökningar visar att det sparas i skolan samt att resurser har minskat och fortsätter att minska sedan 2022, menar Sveriges lärare (2023). Lärarna befarar att läget kommer att bli sämre och uppger att de tvingas göra ekonomiska snarare än pedagogiska överväganden vid val av läromedel vilket begränsar lärarnas handlingsutrymme och lämnar mindre möjlighet till att fokusera på kärnuppdraget (Sveriges lärare, 2023). Även om en majoritet av lärarna, ca 60 procent, uppger att de har råd att köpa in det nödvändigaste materialet till undervisningen så förtydligar lärarna med att det nödvändigaste är en tolkningsfråga. Det nödvändigaste innebär för vissa det minsta möjliga för att kunna bedriva någon undervisning alls och många väljer även att bekosta visst material själva för att undvika onödiga avbrott i undervisningen (Sveriges lärare, 2023).

Utöver den bristande möjligheten att köpa in läromedel visar även Sveriges lärares undersökning (2023) att ekonomin påverkar arbetsbelastningen. Flera lärare uppger att tid är en bristvara i förhållande till val och granskning av läromedel (Stridsman, 2014). I och med den fria marknaden på läromedel är det också lärares sak att se till att de läromedel som används håller god kvalitet. Sju av tio lärare menar att val av läromedel är upp till de själva och en majoritet av 57 procent hinner inte i tillräckligt stor utsträckning kvalitetsgranska, värdera och välja sitt läromedel. 25 procent uppger att de inte hinner alls (Stridsman, 2014). Det finns en mängd olika läromedel och olika varianter av läromedel och dessa kräver olika typer av kvalitetssäkring menar Skolinspektionen (2021). De uttrycker att minskade resurser och tid får konsekvenser för lärares val av läromedel vilket bidrar till olikvärdiga förutsättningar och ojämn kvalitet som i sin tur påverkar elevernas möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen.

Styrning

Fram till 1991 hade den statliga myndigheten Skolöverstyrelsen (SÖ) i uppgift att granska och godkänna de läromedel som skulle användas i skolan. I samband med att skolan decentraliserades och kommunalt självstyre infördes försvann även den statliga förhandsgranskningen av läromedel (Johnsson Harrie, 2009). Man menade att den fria marknaden av läromedel skulle hålla nere priserna och öka kvalitén. Därefter föll valet av läromedel på de individuella skolorna och ansvaret för läromedelsgranskningen på den enskilde läraren.

I Läromedelsförfattarnas rapport (2020) uppger 81 procent av lärarna att de är delaktiga i inköp av analoga läromedel men endast 57 procent är delaktiga i de digitala. I förlängningen innebär detta att lärarna till viss del tappar kontrollen över inköp och val av läromedel. Dessutom finns risken att inköparen av de digitala läromedlen, som ofta är rektor eller huvudman, inte är insatt i undervisningen och klassrumsmiljön. Lärarna upplever själva att de sitter på rätt kunskap för att välja läromedel enligt Läromedelsförfattarna (2020) men valet av de digitala läromedlen faller trots detta i stor utsträckning på rektor eller huvudman. Dessutom visar rapporten att 40 procent av lärarna upplever teknikstrul med de digitala läromedlen som i många fall tar upp mycket av lektionstiden. Av rektorerna uppgav 70 procent att de inte upplevde teknikstrul men de jobbar ju inte heller med verktygen och läromedlen i lika stor utsträckning. Sju av tio lärare menar att de är nöjda med de tryckta läromedlen de har tillgång till på skolan men endast fyra av tio var nöjda med de digitala enligt en undersökning av Skolvärlden (Stridsman, 2014). Detta tyder på att lärare i stor utsträckning kan välja de analoga läromedel de vill arbeta med i sin undervisning men är något mer styrda när det kommer till de digitala läromedlen.

METOD

För att ta reda på hur lärare upplever sin autonomi och valmöjlighet beträffande läromedel har jag valt att skicka ut en enkät där lärare runt om i landet får svara på frågor gällande läromedelsval. Enkäten innehöll påståenden som besvarades på en likertskala med sju svarsalternativ där ett var lägst (håller inte med) och sju var högst (håller med helt). Påståendena berörde följande:

- Upplever lärarna att de besitter rätt kunskaper för att kunna göra självständiga val av läromedel?
- Upplever lärarna att de har möjlighet att fritt välja bland digitala och analoga läromedel.?
- Får lärarna vara med och påverka vilket läromedelsmaterial som ska finnas på skolan?
- Finns det tillgång till digitala och analoga läromedel på skolorna och är det i samspel med nutiden?
- Finns det resurser till digitalt som analogt läromedel och prioriteras det av skolledning?
- Upplever lärarna att de har tillräckligt med tid för att välja de läromedel de vill arbeta med.

Genom att begära ut mailadresser till legitimerade svensklärare i grundskolans årskurser sju till nio kunde jag skicka ett mejl med en länk till enkäten. Lärarna fick först besvara frågan om de för närvarande jobbar som lärare i årskurserna sju till nio eftersom det inte var information som Skolverket hade. Det är svårt att uppskatta hur många legitimerade svensklärare som är verksamma i Sverige idag och jag kan därav inte ge en exakt procent av hur många som deltagit i undersökningen. Enkäten gick ut till 6154 mejladresser till legitimerade svensklärare men det är svårt att säga hur många utav dessa som fortfarande är aktiva mailadresser eller som fortfarande arbetar som svensklärare. Utav de 6154 utskicken fick jag svar av 878 lärare alltså ca 14 procent av de tillfrågade respondenterna. Utav dessa var det 348 som svarade ja på frågan om de för närvarande jobbade som lärare i årskurs sju till nio och de är alltså dessa 348 lärare som fått utgöra populationen för min studie. Ett problem är dock att enkäten skickades ut i början av december och låg uppe i ca två veckor. Under denna period arbetar de flesta lärare med betygsättning och kan därför ha svårt att avvara tid till annat.

När enkäten stängt studerades frekvenstabeller för att se mönster i lärarnas svar samt korstabeller för att se korrelationer mellan svaren. För att kunna utläsa ett resultat av enkätfrågorna behövdes vissa påståenden först kartläggas och tematiseras för att kunna skapa fyra variabler som resultatet baseras på. Dessa fyra var kunskap, resurs, styrning och tillgång. Detta för att kunna se korrelationer mellan vissa påståenden i förhållande till de fyra variablerna. För att ta fram kunskapsvariabeln tematiserades svaren på påståendena: min kompetens är tillräcklig för att kunna välja ett bra material till min undervisning och jag har god kunskap om vilket material jag kan välja i min undervisning. För resursvariabeln tematiserades svaren på påståendena: jag har tillräckligt med tid för att noggrant välja det material jag använder i min undervisning och det finns resurser att köpa in material som behövs i undervisningen. I denna variabel betraktas tid som resurs. För att ta fram styrningsvariabeln tematiserades svaren på påståendena: resurser för digitalt respektive analogt läromedel prioriteras av skolledning och politiker samt det prioriteras av skolledning och politiker att det ska finnas läromedel i svenskämnet. För tillgångsvariabeln tematiserades svaren på påståendena: på min arbetsplats finns det tillgång till material som jag vill arbeta med. På min arbetsplats finns det tillgång till analogt respektive digitalt material. På min arbetsplats finns ett stort utbud av litteratur att använda i undervisningen och litteraturen är väl anpassad till åldersgruppen och nutiden.

Samtliga påståenden om tillgång och resurser och prioritering har formulerats separat för digitala och analoga läromedel. Därav har jag även kunnat titta på om lärare upplever att det skiljer sig mellan digitala och analoga läromedel i fråga om tillgång och vad det finns resurser till.

RESULTAT

Kartläggning av variabler

För att utläsa ett resultat analyserades först kunskapsvariabeln. Dessa påståenden var följande: min kompetens är tillräcklig för att kunna välja ett bra material till min undervisning och jag har god kunskap om vilket material jag kan välja i min undervisning. Först och främst kunde man se att majoriteten av lärare har förtroende för sin kompetens i frågan om valet av undervisningsmaterial. Hela 52 procent instämde helt i att deras kompetens var tillräcklig och ingen hade svarat att de inte höll med alls. 2,6 procent svarade 3, alltså ganska lågt men 38,8 procent svarade 5 och 6. Generellt kan man alltså se att lärare i stor utsträckning håller med om att de besitter tillräcklig kompetens för att välja ett bra undervisningsmaterial.

I påståendet om lärarna har god kunskap om vilket material de kunde välja i sin undervisning var svaren lite mer spridda men nästan 79 procent hade ändå svarat högt på påståendet (svarsalternativ 5, 6, 7). Sammantaget visade dessa resultat att lärare i stor utsträckning har stor tilltro till sin kompetens och kunskapsbas. Dessa påståenden är ganska lika och det är därav inte konstigt att de mäter någorlunda lika resultat.

Ett annat påstående som lärarna skulle ta ställning till var huruvida de tycker att det är viktigt att de själva får välja det material de anser passar i undervisningen. Även på detta påstående instämde lärarna i stor utsträckning, nästan 74 procent höll helt med i påståendet. Eftersom lärare generellt har stor tilltro till sin kompetens och kunskap är det även rimligt att de tycker att det är viktigt att de själva får välja materialet.

Nästa variabel som kartlades var påståenden om resurser. I denna variabel tillräknades både tid och finans som resurs. Påståendena löd följande: jag har tillräckligt med tid för att noggrant välja det material jag använder i min undervisning och det finns resurser att köpa in material som behövs i undervisningen. Cirka hälften av respondenterna svarade tre eller lägre i påståendena. Alltså att de inte höll med om att det finns resurser, varken tid eller finansiellt.

Nästa variabel berörde styrning. Påståendena formulerades på så vis att respondenterna skulle svara på om de höll med om att resurser för digitalt respektive analogt material prioriteras av politiker och skolledning, samt om politiker och skolledning prioriterar att läromedel i svenskämnet ska finnas. I dessa påståenden var svaren relativt jämnt fördelade över svarsalternativen men med något fler som inte höll med än som gjorde med. Det är även något fler som höll med om att det digitala materialet prioriteras av politiker och skolledning än det analoga men det handlar endast om några procentenheter. 5,5 procent höll helt med om att analogt material prioriteras och 17, 5 procent höll inte alls med. 7,8 procent höll helt med om att digitalt material prioriteras och 14,4 höll inte alls med. I påståendet om det prioriteras av politiker och skolledning att läromedel i svenskämnet ska finnas så har hela 24 procent svarat 4, alltså mitt emellan håller inte med och håller med helt. I övrigt har även detta påstående fått överhängande negativa svar vilket innebär att vi kan anta att lärare generellt upplever att läromedel i svenskämnet inte är högt prioriterat av ledning.

Den sista variabeln berör tillgång. Påståendena berörde huruvida det redan finns tillgång till det önskade materialet på arbetsplatsen. Både analogt och digitalt material frågades om samt om det fanns litteratur att använda i undervisningen och om denna litteratur var väl anpassad för åldersgruppen och nutiden. Svaren skiljde sig åt även i denna variabel och det var både en stor procent som höll med och som inte gjorde det. En majoritet, drygt hälften höll helt eller delvis med om att det finns digitalt likväl som analogt material på arbetsplatsen men det är inte lika hög procent, cirka 44 procent, som höll med om att det finns ett stort utbud av litteratur på arbetsplatsen. Ca 66 procent höll med om att litteraturen på arbetsplatsen är väl anpassad till åldersgruppen de undervisar men inte riktigt lika hög procent, cirka 54, höll med om att litteraturen är anpassad till nutiden.

Dessa fyra variabler, kunskap, resurs, styrning och tillgång, jämfördes sedan mot påståenden som utredde huruvida respondenterna är med och påverkar vilket material som ska finnas på arbetsplatsen. 74,6 procent höll helt eller delvis med (svarsalternativ 5–7) om att de är med och påverkar de beslut som fattas och 72,4 procent höll med helt eller delvis med om att de tillsammans med sina lärarkollegor fattar beslut om vilket material som ska finnas på arbetsplatsen.

Samband mellan variablerna

Något som studerades i denna studie var vilken av de fyra variablerna kunskap, resurs, styrning och tillgång som hade starkast samband med respondenternas upplevelse av förmågan att kunna påverka vilket undervisningsmaterial som ska finnas på deras arbetsplats. Det korrelationstabellen nedan (Tabell 1) visar är i hur stor utsträckning svaren på ett påstående korrelerar med svaren på et annat. Korrelationen visar alltså samband mellan variabler men inte orsak och verkan. För att undersöka korrelationen har jag använt mig av Pearsons produktmomentkorrelation. Skalan sträcker sig från -1 till 1 där en korrelation på -1 skulle innebära att det finns ett fullständigt negativt samband mellan variabler. Det betyder att man har fått höga poäng på den ena variabeln och låga på den andra och vice versa. En korrelation på 0 skulle innebära att det inte finns något linjärt samband mellan variablerna. En korrelation

på 1 innebär att det finns ett fullständigt positivt samband, vilket innebär att om man har höga poäng på en variabel har man även det på den andra.

Först och främst kan man i tabellen nedan (Tabell 1) se att de båda påståendena: jag är med och påverkar vilket material som ska finnas på min arbetsplats och jag och mina lärarkollegor fattar tillsammans beslut om vilket material som ska finnas på min arbetsplats, korrelerar högt med varandra med en korrelation på 0,732. I båda dessa påståenden har respondenterna i hög utsträckning hållit med vilket alltså korrelationstabellen bekräftar. I tabellen kan vi även se hur de fyra variablerna, kunskap, resurs, styrning och tillgång, korrelerar med de båda påståenden.

Tabell 1. Korrelation mellan påståendena "jag är med och påverkar vilket material som ska finnas på min arbetsplats" och "jag och mina lärarkollegor fattar tillsammans beslut om vilket material som ska finnas på min arbetsplats" och de fyra variabler som tagits fram i samband med studien. Dessa variabler är kunskap, resurs, styrning och tillgång.

		VAR21 Jag är med och påverkar vilket material som ska finnas på min arbetsplats.	VAR22 Jag och mina lärarkollegor fattar tillsammans beslut om vilket material som ska finnas på min arbetsplats.	Kunskap	resurs	styrning	tillgång
VAR21 Jag är med och påverkar vilket material som ska finnas på min arbetsplats.	Pearson Correlation	1	,732**	,236**	,479**	,281**	,582**
	Sig. (2-tailed)		<,001	<,001	<,001	<,001	<,001
	N	347	346	346	347	339	347
VAR22 Jag och mina lärarkollegor fattar tillsammans beslut om vilket material som ska finnas på min arbetsplats.	Pearson Correlation	,732**	1	,189**	,339**	,190**	,515**
	Sig. (2-tailed)	<,001		<,001	<,001	<,001	<,001
	N	346	347	345	346	338	346

Kunskap	Pearson Correlation	,236**	,189**	1	,333**	,134*	,207**
	Sig. (2-tailed)	<,001	<,001		<,001	,014	<,001
	N	346	345	346	346	338	346
resurs	Pearson Correlation	,479**	,339**	,333**	1	,513**	,580**
	Sig. (2-tailed)	<,001	<,001	<,001		<,001	<,001
	N	347	346	346	347	339	347
styrning	Pearson Correlation	,281**	,190**	,134*	,513**	1	,518**
	Sig. (2-tailed)	<,001	<,001	,014	<,001		<,001
	N	339	338	338	339	339	339
tillgång	Pearson Correlation	,582**	,515**	,207**	,580**	,518**	1
	Sig. (2-tailed)	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	
	N	347	346	346	347	339	347

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). *. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Tabellen ovan (Tabell 1) visar bland annat att det finns en svag positiv korrelation mellan kunskapsvariabeln och de båda påståendena. Tidigare beskrevs att respondenterna i stor utsträckning hållit med i påståendena om att de besitter tillräcklig kunskap för att välja läromedel. Drygt 70 procent av respondenterna höll helt eller delvis med om att de själva och kollegorna är med och påverkar vilket material som ska finnas på arbetsplatsen. I tabellen kan man se en positiv korrelation på 0,236 respektive 0,189 mellan påståendena om påverkan och kunskapsvariabeln. Detta är alltså en svag positiv korrelation och indikerar på att det inte finns mycket samband mellan respondenternas upplevelse av sin kunskap och möjlighet att välja läromedel. Även styrningsvariabeln visar på en svag positiv korrelation med 0,281 respektive 0,190 med påståendena om påverkan. Man kan alltså även här se att det inte finns några stora samband mellan styrningsvariabeln och påståendena om påverkan på val av läromedel.

Resursvariabeln visar en positiv medelkorrelation med påståendet: jag är med och påverkar materialet och en lite svagare korrelation i påståendet: Jag och mina lärarkollegor fattar tillsammans beslut om materialet med en korrelation på 0,479 respektive 0,339. I resursvariabeln kunde man se att cirka hälften av respondenterna har angett låga svar på båda påståendena om resurs. De höll alltså inte med om att det finns tid eller pengar till att välja och köpa in läromedel. I påståendena om respondenterna känner att de och kollegorna är med och påverkar val och inköp av läromedel hade drygt 70 procent hållit med helt eller delvis. I övrigt var svaren utspridda. Den medelhöga positiva korrelationen mellan resursvariabeln och påståendet: jag är med och påverkar materialet visar att det finns visst samband mellan resursfrågan och möjligheten att påverka vilka läromedel som ska köpas in.

Den variabel som visat på högst korrelation mellan båda påståendena är tillgång med ett resultat på 0,582 samt 0,515. Korrelationen kan inte klassas som hög enligt Cohen och Holliday´s tumregel för korrelation (1982, se Christoffersen och Johannessen 2015), utan medel. Dock är korrelationen hög jämfört med de andra variablerna och det är främst det som undersöks. Drygt 70 procent av respondenterna hade svarat att de helt eller delvis höll med om att de själva och tillsammans med lärarkollegorna är med och påverkar vilket material som ska finnas på arbetsplatsen. Det medelhöga sambandet med tillgångsvariabeln visar att respondenterna i någorlunda stor utsträckning även har hållit med i påståendena om att det finns tillgång till material på arbetsplatsen.

Det man kan se i resultatet är alltså att tillgång till material tillsammans med resurser är det som har störst samband med de båda påståendena om möjlighet till att påverka undervisningsmaterialet. Ingen variabel visar på ett stort samband men ett visst samband finns ändå där.

Skillnader mellan analoga och digitala läromedel

För att ta reda på om det skiljer sig något i valen av digitala och analoga läromedel jämfördes svaren på följande påståenden:

Jag har möjlighet att välja fritt bland digitalt material till min undervisning.

Jag har möjlighet att välja fritt bland analogt material till min undervisning.

Det finns tillgång till digitalt material på min arbetsplats.

Det finns tillgång till analogt material på min arbetsplats.

I påståendena om tillgång är svaren snarlika. Strax över 20 procent har svarat att de helt håller med om att det finns tillgång till såväl analoga som digitala läromedel med någon procentenhet lägre för de analoga. Totalt har drygt hälften av respondenterna svarat att de helt eller delvis håller med (svarsalternativ 5–7). Ungefär 20 procent har svarat att de inte alls eller delvis inte håller med om att det finns tillgång till vare sig analogt eller digitalt material på arbetsplatsen. I påståendet om lärare upplever att de kan välja fritt bland digitalt material i sin undervisning så har 17,8 procent svarat att de håller med helt. Det är något lägre an de som höll med om att tillgång till digitalt material finns. Ungefär lika stor procent har svarat i mitten av likertskalan (4) och 12,6 procent har svarat att de inte alls håller med. I påståendet om de kan välja fritt bland analogt material har 19 procent svarat att de håller med helt. Detta går alltså i linje med frågan om det finns tillgång till analogt material på arbetsplatsen. Även på denna fråga har cirka 12 procent svarat att de inte alls håller med och 19 procent har svarat i mitten (4).

Lärarna fick även ta ställning till hur de upplevde att resurser prioriterades av politiker och skolledning i frågan om digitala och analoga läromedel. I dessa påståenden var det en låg procent som höll med helt. Totalt hade 20,7 procent svarat att de höll med helt eller nästan helt (svarsalternativ 6 och 7) om att resurser för digitalt material prioriterades. Samtidigt var det 25,6 procent, alltså en fjärdedel som svarade att de inte alls eller nästan inte alls håller med (svarsalternativ 1 och 2). Även i detta påstående stämmer svaren överens ganska väl med svaren i påståendet om tillgång på arbetsplatsen och möjligheten att välja fritt bland digitalt material. Endast 12,7 procent har svarat att de helt eller nästan helt (svarsalternativ 6 och 7) håller med om att resurser för analogt material prioriteras av skolledning och politiker. Nästan 30 procent svarade att de inte alls eller nästan inte alls håller med om att resurser för analogt material prioriteras. I denna fråga skiljer sig alltså svaren lite mer från frågan om tillgång och fri valmöjlighet av analoga läromedel.

I denna aspekt kan man alltså se att det inte finns några större skillnader mellan de analoga och de digitala läromedlen i fråga om tillgång och valfriheten bland material. Däremot visar studien en något större skillnad i huruvida lärarna upplever att resurser prioriteras för de analoga och digitala läromedlen. Fler höll med om att resurser för de digitala läromedlen prioriterades jämfört med de analoga, även om det inte var en stor andel.

DISKUSSION

I denna studie har jag undersökt lärares handlingsutrymme i förhållande till val av läromedel. Syftet var att undersöka huruvida svensklärare på högstadiet upplever att de har möjlighet att välja det material de vill arbeta med i sin undervisning och om det finns några skillnader mellan de analoga och de digitala läromedlen. Jag ville även ta reda på om det finns samband mellan lärarnas upplevelser av valmöjligheter och deras upplevelser av sin kunskap, resurser, styrning och tillgång.

Resultatet i min studie visar att en majoritet, drygt 70 procent, av respondenterna håller med helt eller delvis om att de är med och påverkar vilket material som ska finnas på arbetsplatsen. Ungefär hälften håller med om att det finns tillgång till material på arbetsplatsen, vilket följer ett logiskt mönster. Om en andel anser att de får vara med och påverka vilket material som ska finnas på arbetsplatsen bör även en andel hålla med om att det finns material att arbeta med. Dessutom visade resultatet att tillgångsvariabeln korrelerade högst av samtliga variabler med påståendena om påverkan. Det sambandet innebär att många av de som svarade att de höll med i att de är med och påverkar materialet också håller med om att tillgång finns. Läromedelsförfattarnas (2020) studie visade att sju av tio lärare var nöjda med de analoga läromedel de hade tillgång till på arbetsplatsen och fyra av tio var nöjda med de digitala. I min studie var frågeställningen lite annorlunda. Här har respondenterna fått ta ställning till påståendet: det finns tillgång till analoga respektive digitala läromedel ute på arbetsplatserna, där drygt hälften har hållit med helt eller delvis i båda. Huruvida de är nöjda med utbudet framgår inte eftersom det inte efterfrågades.

Englunds (2006) undersökning visade att en majoritet av lärare anser att de är med och påverkar vilket material de ska arbeta med och Läromedelsförfattarnas undersökning (2020) visade att hela 81 procent av lärarna var delaktiga i inköp av analoga läromedel och 57 procent var delaktiga i inköp av digitala. Vad som var gemensamt i de båda undersökningarna var att resurser tycktes vara det som i störst utsträckning påverkade lärarnas möjlighet att kunna köpa in läromedel. Jämför vi dessa undersökningar med min studie kan vi se vissa likheter. Även min studie visade att en majoritet helt eller delvis håller med om att de och lärarkollegorna är med och påverkar vilket material som ska finnas på arbetsplatsen, över 70 procent av respondenterna. Studien visade dock att lärarna upplevde både tid och pengar som en bristvara i frågan om val av läromedel. I Läromedelsförfattarnas (2020) undersökning uppger 60 procent av lärarna att det finns tillräckligt med resurser för att köpa in det nödvändigaste men lyfter att det är en tolkningsfråga då det nödvändigaste kan innebära olika saker för olika lärare. Detsamma stämmer även i min studie. Lärarna fick ta ställning till följande påstående: Det finns resurser för att köpa in material som behövs i undervisningen. Även detta påstående skulle kunna tolkas olika beroende på lärare i olika skolor och kommuner. Liksom lärarna påpekade i läromedelsförfattarnas studie att det nödvändigaste kan vara det allra minsta för att ens kunna bedriva undervisning så kan detta påstående tolkas likadant. I min enkät fick lärarna ta ställning till om de upplever att resurser för läromedel i svenskämnet prioriteras av skolledning och politiker samt om de upplevde att det prioriterades för analoga, respektive digitala läromedel. Även om svaren på dessa påståenden var något spridda var det ganska tydligt att det lutade åt att det av många inte upplevdes som en prioritet. Tittar man på Läromedelsförfattarnas studie visar den att runt 30 procent av respondenterna inte upplever att de kan köpa in det nödvändigaste materialet till sin undervisning. Många ansåg även att pengar inte fanns till vare sig analogt eller digitalt läromedel vilket kanske innebär att det stämmer ganska bra överens med lärares upplevelse att resurser för läromedel inte prioriteras.

Slutsats

Baserat på min undersökning och tidigare forskning är det tydligt att lärare i stor utsträckning känner sig delaktiga i valen av läromedel men att det inte alltid finns tillräckligt med resurser för att köpa in de läromedel som önskas eller behövs. I denna undersökning fick svensklärare ta ställning till i hur stor utsträckning de upplevde att de är med och påverkar vilket material som ska finnas på arbetsplatsen. Denna frågeställning i sig kan vara tolkningsbar. Att vara med och påverka vilket material som ska köpas in eller finnas behöver inte nödvändigtvis innebära att detta material kan köpas in direkt eller att allt material som önskas kan prioriteras. Eftersom resurs tycks vara en stor påverkan på vilket läromedel som kan köpas in är det inte orimligt att ana att allt material som önskas av lärarna inte kan köpas in. I en vidare studie hade det varit intressant att titta på hur mycket av det läromedel som lärare önskar köpa in, faktiskt köps in. Lärare generellt kan känna att de är delaktiga i inköp men det i sig behöver inte innebära att det finns möjlighet att ta in allt det material som önskas.

Utöver resurser skulle det kunna vara så att styrning i viss mån påverkar valen av läromedel. I Läromedelsförfattarnas rapport (2020) var det 57 procent av lärarna som höll med om att de är delaktiga i inköp av digitala läromedel. I min undersökning har inte digitala och analoga läromedel separerats i frågan om lärare känner sig delaktiga. Däremot visade undersökningen att drygt hälften av lärarna helt eller delvis höll med om att det finns tillgång till digitalt material på arbetsplatsen. Det går inte att se om lärarna själva valt vilket digitalt material de ska arbeta med eller om de är nöjda med det materialet. Det hade varit intressant att undersöka vidare eftersom de digitala läromedlen tar en allt större plats i skolan idag. Det hade även varit intressant att undersöka i vilken utsträckning lärare vill arbeta med digitala läromedel. I vissa ämnen och uppgifter kanske det inte är optimalt vid alla tillfällen eftersom studier visar att läsförståelsen försämras vid läsning i digitalt format (Clinton, 2019 och Delgado et al. 2018). Dessutom kan vissa digitala läromedel vara mer användbara än andra i samtliga skolans ämnen men än så länge finns det inte tillräckligt med forskning som visar på för- och nackdelar med digitaliseringen i skolan.

Vidare hade det även varit intressant att se över vilka faktorer som påverkar de bristande resurserna inom skolan. Lärare håller med om att det är bristande resurser som påverkar vilket material som kan inhandlas och prioriteras så en fråga värd att ställa är varför resurserna brister. I Edholms rapport (2022) beskrev hon hur digitaliseringen i skolan har varit i princip okritiserad oavsett materialets innehåll. Att prioritera att varje elev på en skola ska ha tillgång till en egen dator eller surfplatta är utan tvekan kostsamt och skulle potentiellt kunna vara en bidragande faktor till att skolan har ont om resurser. Det går ju dock inte att konstatera utan att titta på hur det såg ut i skolan innan digitaliseringens framfart. Det borde finnas lösningar för att få resurserna att räcka till i skolan och rimligtvis är det något som bör ses över av såväl skolpolitiker ner till varje enskild skola. Elevernas utbildning är viktig inte bara för varje enskild individ men även för samhällets utveckling i stort.

REFERENSER

Christoffersen, L. & Johannessen, A. (2015). *Forskningsmetoder för lärarstudenter.* Studentlitteratur

Clinton, V. (2019). Reading from paper compared to screens: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Research in Reading*, 42, s. 288-325. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1467-9817.12269

Delgado, P. Vargas, C. Ackerman, R. & Salmerón, L. (2018). Don't throw away your printed books: A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension. *Educational Research review, 25*, s. 23-38 https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1747938X18300101?via%3Dihub

Edholm, L. (2022). *Digitaliseringen i skolan har varit ett experiment.* Regeringskansliet https://www.regeringen.se/debattartiklar/2022/12/digitaliseringen-i-skolan-har-varit-ett-experiment/

Ekelund, R. (2021). Kopieringsavtalet riskerar knäcka både lärarna och läromedelsföretagen. *Vi Lärare.* 11 juni https://www.vilarare.se/nyheter/laromedel/kopieringsavtalet-riskerar-knacka-bade-lararna-och-laromedelsforetagen/

Englund, B. (2006). *Vad har vi lärt oss om läromedel? En översikt över nyare forskning.* Skolverket https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a655d8c/1553959190350/Forskarbilaga.pdf

Jarl, M. (2018). Den politiska styrningen av skolan. I Insulander, E. & Selander, S. (red.) *Att bli lärare.* Liber Stockholm, s. 240-243.

Johansson Harrie, A. (2009). *Staten och läromedlen En studie av den svenska statliga förhandsgranskningen av läromedel 1938-1991*. Diss. Linköpings universitet. https://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:217963/FULLTEXT02.pdf

Juhlin Svensson, A. (2000). *Nya redskap för lärande. Studier av lärares val och användning av läromedel i gymnasieskolan.* Diss. Stockholms universitet. https://pubs.sub.su.se/5265.pdf

Korsell, I. Läromedel – Det fria valet? (2007). Liber. Stockholm

Läromedelsförfattarna. (2020). *Rätten till kunskap - en rapport om läromedelssituationen i Sverige*. Läromedelsförfattarna https://www.laromedelsforfattarna.se/globalassets/dokument/paverkan-opion/laromedelsrapport.pdf [2024-06-06].

Nejman, F. (2020). Allt fler obehöriga svensklärare. *Vi Lärare.* 16 december. https://www.vilarare.se/nyheter/behorighet/allt-fler-obehoriga-svensklarare/

Olsson, E. (2021) Lärarprofilen om kaoset: ”funderar på polisen”. *Vi Lärare*. 12 oktober. https://www.vilarare.se/nyheter/laromedel/darfor-vill-lararen-hp-tran-polisanmala-sig-sjalv/

Ruin, P. (2022) Lärare larmar: Eleverna kan knappt skriva för hand. *Vi lärare.* 7 december. https://www.vilarare.se/amneslararen-svenska-sprak/digitalisering/professorn-kraver-du-att-eleverna-skriver-for-hand-blir-du-latt-nordstamplad/

Skolinspektionen. (2021). *Kvalitetssäkring och val av läromedel - fokus på samhällsorienterande ämnen i årskurs 7–9.* https://hb.diva-portal.org/smash/get/diva2:1740780/FULLTEXT01.pdf [2024-06-10].

Sveriges lärare (2023). *Döden för svenska skolan – en rapport om lärares syn på nedskärningarna och deras konsekvenser.* Sveriges lärare. https://cdn.abicart.com/shop/ws21/49421/art97/205208797-89237c-SVLT1106-Doden-for-svenska-skolan-SVLU006-230905.pdf [2024-06-10].

Sveriges lärare (2023). *Ekonomin styr, läraren önskar – en rapport om lärares syn på läromedel.* Sveriges lärare. https://cdn.abicart.com/shop/ws21/49421/art11/207537311-2a568d-SVLT1125-Ekonomin-styr-lararen-onskar-SVLU009-231122.pdf [2024-06-06].

Sveriges lärare (2023). *Pengarna är slut – Om hur det sparas och gnetas på de kommunala skolorna.* Sveriges lärare. https://www.sverigeslarare.se/siteassets/5.-om-oss/opinion-och-debatt/undersokningar-och-rapporter/pengarna-ar-slut-svlund003-2023-05.pdf [2024-06-10].

Stenlås, N. (2011). Läraryrket mellan autonomi och statliga reformideologier. *Arbetsmarknad & Arbetsliv, årg. 17, nr 4.* https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:537645/FULLTEXT01.pdf

Stridsman, S. (2014). *Åtta av tio lärare hinner inte granska läromedel*. Skolvärlden https://skolvarlden.se/artiklar/atta-av-tio-larare-hinner-inte-granska-laromedel [2024-06-06].

Wahlström, N. (2018). Läroplaner. I Insulander, E. & Selander, S. (red.) *Att bli lärare.* Liber Stockholm, s. 195-199.

Watson, A. Kelly, L. Foley, J. Kneen, J. Chapman, S. Smith, L. Thomas, H. (2022). *Teacher agency in the selection of literary texts.* https://www-tandfonline-com.lib.costello.pub.hb.se/doi/epdf/10.1080/04250494.2022.2085550?needAccess=true

Wermke, W. & Andréasson, S. (2018) Ett historiskt perspektiv på läraryrket och kunskapsgrunden. I Insulander, E. & Selander, S. (red.) *Att bli lärare.* Liber Stockholm, s. 220–228.

Wermke, W. & Forsberg, E. (2017). The changing nature of autonomy: Transformations of the late Swedish teaching profession, *Scandinavian Journal of Educational Research*, 61:2, 155-168. doi:10.1080/00313831.2015.1119727

HÖGSKOLAN
I BORÅS

Besöksadress: Allégatan 1 · Postadress: 501 90 Borås · Tfn: 033-435 40 00 · E-post: registrator@hb.se · Webb: www.hb.se